

TÜRKÇE SÖZLÜK İÇİN İKİ YAZARDAN KATKILAR

Nevzat GÖZAYDIN

Dilimizde genellikle son elli, altmış yılda giderek artan bir sadeleşme hareketine, zaman zaman yazarlarımızın da ayak uydurma çabası içinde bulduklarını görmekteyiz. Daha eski tarihlerde yazdıklarının, artık çok okunup anlaşılmadığı gerekçesine dayanarak ya bizzat kendileri ya da başkaları, eserlerin ağır kabul edilen dilini sadeleştirme yolunu tutmaktan başka çare görmemişlerdir.

Edebiyatımızın klasik eserlerinden sayılan *Mai ve Siyah* da bu tür sadeleştirmeye uğrayan bir kitaptır. Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), bizzat bu eserin dilinin ağır olduğunu kabul etmiş ve ölümünden sonra -1968 yılında- yeniden basılan kitabının ilk sayfasında “Birkaç Söz” başlığı altında düşüncelerini belirtirken şunları kaydetmiştir:

“... Eser eski halinde mevcut olmakta devam ediyor, eğer ona genç nesil de rağbet edecekse yeni yazıyla basılması bir zaruret demek oluyor, bu takdirde de sadeleşmesine şiddetle lüzum var:, mademki yeni nesle mahsus olacaktır, lisanını onun kabul edebileceği bir şekle sokmak teşebbüsün tabii bir icabı demektir.

Ancak sadeleştirmek için ne yaptım: Terkipleri, menus olmayan kelimeleri, ağır cümleleri bugünün zevkine uydurmak istedim. Üsluba, ibarelerin inşa tarzına, velhâsıl eserin bünyesine asla dokunmadım. Aksine hareket, kitabı esas mahiyetinden soymak olurdu.” (Sadeleştirilmiş yeni basım, İnkılap ve Aka Koll. Şti., İstanbul 1968, s. 6)

Bu cümleleri okuyan biri *Mai ve Siyah*’ın dilinin artık sadeleştiğini sanabilir. Ancak *Türkçe Sözlük* için yaptığım taramada, hem de sadece ilk dört bölümde -kitabın tamamında değil- gelişmenin hiç de öyle olmadığını gördüm. Dolayısıyla *Türkçe Sözlük* içinde bulunmayan madde başlarını, iç

maddeleri ve hatta bazı örnek cümleleri -dilimizin kazancı olarak aşağıda-gösterme ihtiyacını duydum.

Bu eserle birlikte, Refik Halid Karay'ın, *Türk Dili*'nin önceki sayılarında bir bölümünü aktardığım *Minelbap İlelmihrap*'tan da bazı verileri burada alfabetik sırayla veriyorum.

Her zaman yaptığım gibi, eserlerdeki yazıma aynen uyulmuş olup eserlerde aktarılan sayfaların numaraları örnek sonunda ayrıç içinde gösterilmiştir.

azade kal-: Sözlüğümüzde fiilli biçimi bulunmuyor. Anlamını 'uzak kalmak serbest kalmak' olarak verebiliriz: "Ölüler, onlar artık fevkaladeleşmiş, şu edebiyat pazarından çekildikleri için rekabetten azade kalmışlardır." (HZU/MS, 15-16)

cehren: Anlamı 'yüksek sesle, açıkça, aleni olarak'tır: "Evvelâ Ahmet Cemil cehren, biraz mübtedilere mahsus tereddütle okudu." (HZU/MS, 33)

elfaz: "Elfazın tantanası altında şaşırdılar, güftesiz bir beste mırıldanmak kabilinden yalnız bu lisan musikisine aldanarak okudular." (HZU/MS, 31) Anlamı 'sözler, kelimeler'dir.

gayri muhik: 'Hak edilmemiş, haksız olarak, haksız yere' anlamındadır: "Fazla olarak fahiş bir faizle bir muhtekir sarraftan para alındı, o gayri muhik dâvadan vazgeçildi." (HZU/MS, 24)

hakka makrun ol-: "Ücretinin nısfını evvelce almış olduğu bir dâvanın sonradan hakka makrun olmadığını anlayınca birden reddine ve paranın iadesine karar vermişti." (HZU/MS, 24). Yazarın olumsuz anlamda kullandığı bu deyim anlama 'gerçeğe yakın olmak, gerçekle bağı bulunmak'tır.

hatime ver-: *TS*'de bu fiil bulunmuyor. 'Son vermek' anlamında olup örnek cümlesi şudur: "Güya bu gece neşvelerine şu bir fincan kahve ile güzel bir hatime vereceklerdi." (HZU/MS, 10)

hatime çek-: Sözlüğümüzde örneği bulunamamıştır : "Son bir nağme tufaniyle nagihanî bir karar bütün bu hayalât silsilesine hatime çekti." (HZU/MS, 20). *TS*'de (nagehan) biçimi alınmış ama (nagihanî) yoktur. Madde başı olarak alınabilir ve bu örnek aktarılabilir.

ivacac: "Kelimeler uzun bir matem nalesi tarzında hafif ivacaclarla uzanıp gidiyordu." (HZU/MS, 34) Anlamını 'eğip bükülerek, alçalıp yükselerek' verebileceğimiz bu kelimenin aslı 'ivacac'tır.

karabet hâsıl et-: ‘Yakınlık oluşturmak, yakın durmak’ anlamı verilebilir: “O vakit aile hayatından uzak düşen bu iki genç kalb birbirile samimi bir karabet hâsıl etti.” (HZU/MS, 30)

keselân: ‘Gevşeklik, tembellik’ anlamına gelen bu sözün tekil biçimi (kesel) olup Arapçadır. Yazarımız çoğul biçimini kullanmıştır: “Fikrinin bütün iradesine malik olmakla beraber vücudunu istila eden o azîm keselâna mukavemet kabil değildi.” (HZU/MS, 19)

lezaiz: ‘Lezzetler, tatlar’ anlamına gelir: “O vakit bu âlemin lezaizle mest olarak pek uzun bir müddet kalmak lazım geleceği nazarlarında taayyün etti.” (HZU/MS,36) Burada geçen (taayyün etmek) için sözlüğümüzde örnek cümle bulunamamıştır.

mafevkalarz: ‘Arzu edilenin çok üzerinde’ anlamı verilebilecek bu sözü yazar şöyle kullanıyor: “Hülyaya mafevkâlarza o kadar meyelânı olan fikirlerini, geçmiş zamanların mezarı demek olan tarihe sevketmekten lezzet duymadılar.” (HZU/MS, 30) Burada geçen (meyelân) sözüne ‘eğilimler, meyiller’ anlamını verebiliriz.

mebahis: “Bildiğinden emir olmayanlara mahsus bir korkaklıkla herkesten iyi konuşabileceği mebahisde sükutu tercih etmek âdetidir.” (HZU/MS, 17) Anlamı ‘konular, bahisler’ olarak verilebilir.

menazır: “Bütün menazır sabahlara mahsus o rengin müphemiyeti içinde hava ve hayalden mürekkep bir gölge şeklinde durur.” (HZU/MS, 21) Anlamı ‘manzaralar’dır. Burada geçen ve ‘belirsizlik’ anlamına gelen (müphemiyet), sözlüğümüzde madde başı olarak yer almalıdır.

menkuş ol-: ‘Nakşedilmiş olmak, kazanmış olmak’ anlamına gelen bu madde içinin örneği şudur: “Yemek sofrasının başında toplandıkları zaman hepsinin dimağında menkuş olan o baba çehresi güya henüz orada karşılığında imişçesine o, yemeğe başlamadan ellerini uzatamazlardı.” (HZU/MS, 26)

müdebdeb: “Ahmet Cemil burada, hayalinin şu müdebdeb levhasını yaşatırken: Ah! O ümit güneşi!... diyordu.” (HZU/MS, 22). Anlam olarak ‘gösterişli’ diyebiliriz.

müptehiç: Yazarımızın bu biçimde yazdığı sözü *Kamus-ı Türki* doğru olarak (mübtetic) şeklinde vermiş ve anlamını da ‘memnun, mesrur’ olarak kaydetmiş (TDK yayını, Ankara 2015, s. 848). Örnek cümle şudur: “Müptehiç bir sabahın rüyasına dalmış ümit güneşinin üzerine tâ uzaklarda bir ufuk içinde hazırlanan bulutların dökülmeğe müheyya olduğunu anlamamış

idi.” (HZU/MS, 22) Burada geçen (müheyya olmak) iç maddesine de örnek alınabilir. *TS*'de bulunmuyor.

müsalaha: Anlamı ‘sulh yapma, uzlaşma’dır: “Siz muharebeyi yaptınız, bizim de müsalahayı yapmak hakkımızdır.” (RHK/Mİ, 39) Kelimenin doğrusu (musalaha)dır.

müstelzem-i mesuliyet: “Bazı telgrafnameleri ahz ve keşide eden memurlar hakkında da kanunen müstelzem-i mesuliyet olduğunu beyana hacet yoktur.” (RHK/Mİ, 167) Anlam olarak ‘gerekli olan sorumluluk’ diyebiliriz.

müşevveşiyet: ‘Karmakarışıklık, anlaşılmazlık’ anlamına gelen bu sözün örneği şöyle verilmiş: “Semanın bu muhteşem yangını altında müşevveşiyetten sıyrılır, bütün sahra taze bir hayatın canlılığıyla tutuşur.” (HZU/MS, 21-22)

müteneffiz: Anlamı ‘sözü geçen, nüfuz sahibi’dir. İki ayrı yerde şöyle geçiyor: “Tanin bir baş makalesinde ve kendisi mebus ve müteneffiz, ben ise genç ve âciz olduğumdan bir hayli nezaketsiz bir arzda bu teşhisi koymuştu.” (RHK/Mİ, 33) ile “Altı ay sonra en lâubali ve en müteneffiz bir ziyaretçisi olacağımı nereden bileyim.” (RHK/Mİ, 44)

mütevaziane: “Koca mermer merdivenleri tıpış tıpış çıktım, hademe bekliyormuş, tanıdı, kapıyı açtı, koltuğa mütevaziane oturdum.” (RHK/Mİ,100) Anlamı ‘alçak gönüllülükle’dir.

mütezayiden: ‘Giderek artan bir şekilde’ anlamındadır: “Bütün Tevfik, Ferid, Ali Rıza ve Salih Paşa kabinelerinde şaşkınlığımız, hem de mütezayiden devam etmişti.” (RHK/Mİ, 54)

müzayika: Aslı müzayaka olarak *Kamus-ı Türki*’de (s. 902) yer alıyor. Anlamı ‘yokluk, sıkıntı, güçlük’tür: “Bu el sıkışma, o esnada pek müzeyika içinde olan ruhumun hüsnü muameleye olan ihtiyacından dolayı, içimi iftihar, gurura benziyen bir zevk ile doldurdu.” (RHK/Mİ, 44)

müzebzep: ‘Karışık, dağınık, tereddütlü’ anlamındadır: “Mesele müşkül, müz’iç, müzebzep bir devreye girmişti.” (RHK/Mİ, 139)

nâsiye: “O deha perisinin nâsiyelerine ilâhî bir nur koyduğu adamlar, bu lisandan, bu camit kütleden ne çıkarabileceklerinde mütehayyir kalmışlar.” (HZU/MS, 12) Anlamı ‘alındır. Buradaki (mütehayyir) *TS*’de var ama (kalmak) ile kullanılışı gösterilmemiştir. Madde içi olarak alınabilir.

nevmidane-: ‘Ümitsizce’ anlamını taşır: “Alelhusus nevmidane bir çırpınmadan başka yapacak hiçbir hareket yoktu.” (RHK/Mİ, 177)

nümayişkarane: “Bütün bunları âdeta kendi kendilerini teselli için ve yiğitlik kendilerinde kalsın diye nümayişkârane anlatıyorlardı.” (RHK/Mİ, 87) Anlamı ‘gösteri yaparcasına’dır.

pervaz: Sözlüğümüzde bu sözün karşılığı olarak dört anlam vardır ve dördüncü anlama uygun örnek bulunamamıştır. Yazarımızın şu iki örneği uygun düşer: “Uçtukça pervaz kabiliyeti artan kırlangıçlar gibi söyledikçe kuvvet buluyordu.” (HZU/MS, 12) ile “Edebiyat sınıfına geçtikleri zaman müsaid bir saha aramakla meşgul olan fikirlerine yeni bir pervaz seması açıldı: Şiir...” (HZU/MS, 31)

pesten kerani: Karay’ın bunu ayrı yazmasına karşılık *Kamus-ı Türki* (s. 979) bitişik olarak vermiş ve anlamını ‘saçma, saçma sapan’ olarak göstermiş: “Doğrusunu isterseniz o dahi ipe un sermeğe başlamış pesten kerani birkaç makale ile işi geçiştirmek tarafını tutmuştu.” (RHK/Mİ, 205)

piri salhurde: “Kabinenin en yaşlı uzvu kendisi değildi, galiba bir de piri salhurde vardı.” (RHK/Mİ, 207) Anlamı ‘yaşı geçkin pir’dir.

rakiben: Anlamı ‘binmiş olarak’tır: “Hatta bir aralık -Fransız tayyaresi-ne rakiben idi galiba- İstanbula muvasalatla Sadrâzamı görmüş, görüşmüştü.” (RHK/Mİ, 204-205)

refik-i şefik: ‘Şefkatli yoldaş’ anlamındadır: “Sıtkı Bey, Sadi Beyin refik-i şefiki olarak tanıdığımız köylü Sıtkı Efendiye zaten bu defa hiç benzemiyordu.” (RHK/Mİ, 81)

reisi sani: Anlamı ‘ikinci başkan’dır: “Kongre Sati Beyi reis, beni de reisi sani intihab edivermişti.” (RHK/Mİ, 64)

rükûb: “Bir edip ve üstat ismini taşıyan vapura rükûbu herhalde meslek muhabbetini gösteren bir harekettir.” Anlamı ‘binme’dır. (RHK/Mİ, 22)

sahai imkân: “Refik Halid ve emsali haini vatanların neşriyatının Türk matbuatında sahai imkân bulması keyfiyeti bura gazetelerini olduğu kadar muhiti de asabileştirmiştir.” (RHK/Mİ, 14-15) Bu tamlamanın anlamı ‘imkan alanı’dır.

saikai hırs: ‘Hırs sebebi’ anlamındadır: “Sanatın temiz muhitini terkederek saikai hırs ve gafletle kendini politikacılığın münha zeminine kaptıran Refik Halid Bey...” (RHK/Mİ, 19)

sâmit: “Onlar, o kadar samit yahut o kadar taraka arasında o derece candan mahrum görürdü ki ruhlarını istedikleri gibi titretmekten uzak kaldı.” (HZU/MS, 31). Anlamı ‘sessiz’ dir. *TS*’de yoktur.

saniha: Anlam olarak ‘hatıra gelen veya içine doğan’ diyebiliriz. “Gözleri yarı kaybolmuş bir saniha dalgasıyla tutuşmuş kadar parlak çehresi Raci’ye yarı dönük, yarı muhatap bir vaziyette devam etti.” (HZU/MS, 12) Sözlüğümüzde yer almıyor.

sekir ver-: “Bir nevi sekir veren şiir şarabı beyinlerini lâtif bir surette uyuşturmuş idi.” (HZU/MS, 35) Sözlüğümüz, ne (sekir) kelimesini ne de fiilli biçimini almış. Anlamı ‘sarhoşluk’tur.

selmetüsselâm: “Listenin son kararlaştırıldığı gece, içtimaa, davetsiz, selmetüselam gelmiş, kabineye kendisini sokturmak için yapmadığı kalmamıştı.” (RHK/Mİ, 75) Buradaki anlamı ‘selamsız sabahsız, uluorta, çekinmeden’ olabilir.

senk-i tariz: “Kafamın matbuat muhitinde senk-i tarize tahammülü varsa da hükümet avlusunda kaldırım taşına dayanamazdı.” (RHK/Mİ, 23) Bu tamlamanın anlamı ‘kınama taşı’dır.

seriülnifial: Anlamı ‘çabuk hiddetlenen’ olmalıdır: “Bu mahir kalemlî, fakat sabî zekâlî, seriülnifial edebiyatçı da o gün akrabasından olan Şükrü Beyin yanında idi.” (RHK/Mİ, 33)

sermedi: “Bir yazıma karşı yazdığı makalenin başlığı (Tarihî edepsiz ve sermedi namussuzlardan biri) idi.” (RHK/Mİ, 16). Bu sözün anlamını ‘ebedî, daimî’ olarak verebiliriz.

seyiat: “İttihat ve Terakki rüesasının seyiatı o kadar çok, sarîh ve müdel-lel idi ki...” (RHK/Mİ, 75) Anlamı ‘kötülükler, fenalıklar’dır.

sinn-ü-sal: ‘Ömür ve yaş’ anlamına gelmektedir: “Tevfik Paşa münek-kitlerini rikkate getirmek yolunu tuttu, sinn-ü-salinden, sırf devlete hizmet için geldiğinden bahisle ayağa kalktı.” (RHK/Mİ, 73)

suimuamele: “Bir gün Beyoğlu müdürüne karşı suimuamelede bulunan birkaç muhabere memurunun tecziyesi talep ediliyordu.” (RHK/Mİ, 203) ‘Kötü muamele, işlem’ anlamındadır.

sur-ı İsrafil: ‘İsrafil’in borusu’ anlamına gelir: “Artık ne tramvaylar işliyor ve ne otomobillerin borusu ötüyor, halk yerinde mıhlanmış, bu sur-ı İsrafilî, haşyetle dinliyor.” (RHK/Mİ, 111)

suud et-: Anlamı ‘yükselmek’tir: “Memurin müdürüne sokuldu, o vasıta ile telgraf müdüriyetine suud etti ki, bu beklenilmez bir terfi ve talih idi.” (RHK/Mİ, 203)

şarkkâri: ‘Doğuya özgü’ anlamındadır: “Makaleleri frenklerin guya şarkkâri döşenmiş odaları ve şarklıların sanki frengâne süslenmiş salonları kadar acayibime gidiyordu.” (RHK/Mİ, 63)

şedidülmeal: “Sadrâzam aleyhinde ateş püskürüyordu, hattâ kendisine şedidülmeal bir mektup göndermişti.” (RHK/Mİ, 194) Anlamı ‘şiddetli anlamı olan’dır.

şemsabad: “Sürgün kaldığım zaman körleşmiyen kabiliyetim zan-netmem ki (Cebelilübnan)ın rutubetsiz, şemsabad ikliminde pas tutsun!” (RHK/Mİ, 23) Anlamı ‘güneşi bol, güneşten yana zengin’ olmalıdır.

tabesabah: Anlamı ‘sabaha kadar’dır: “Bu gece hiç şüphesiz, heyecan onu uyutmıyacak, yüreği, gece sessizliği içinde fakfon saat gibi tabesabah, pür şamata, işliyecekti.” (RHK/Mİ, 77)

tahammülşiken: “Fırka erkânı müsahibesi pek tahammülşiken ol bu zatın ziyaretlerinden bu vesile-i hasene ile masun kalmıştı.” (RHK/Mİ, 175) Refik Halid, bu ibareyi ayrı olarak yazmış. Anlamı ‘bıktırıcı, tahammül edilemez, tahammül kırıcı’dır.

tahrikâmiz: Anlamı ‘kışkırtma dolu, kışkırtmayla karışık’tır: “İzmir Valisine şifreli bir telgrafla tahrikâmiz ve müheyyiç işaatta bulunan müfet-tiş Muvaffak Beyin derhal tevkif ve İstanbulla tahtelhıfız izamını emrettiler.” (RHK/Mİ, 114) Buradaki (işaat) sözü, ‘şayialar’ anlamındadır. Karay ikinci bir örnek daha veriyor: “Rıza Tefvik aleyhimizde tahrikâmiz şeyler neşret-mektedir.” (RHK/Mİ, 27)

tahtelhıfız: Anlamı ‘koruma altındadır. Aslı (tahtelhıfız)dır ve başka bir sayfada doğru olarak kullanılmıştır: “Ankaradaki polis müdürü ve merkez kumandanı ekseriya memur tabakasında rasgelenen bir zebunküşlülle Bile-ciğe tahtelhıfız sevkimde ısrar ediyorlardı.” (RHK/Mİ, 70) Bir üstteki örnekte baskıda yanlış yapıldığını sanıyorum.

tahtie: “İkide bir beni azline teşvik ettiği gibi, fırkada ve hükümette de hareketimi tahtieden geri durmazdı.” (RHK/Mİ, 208) Anlamı ‘yanlış çıkar-ma, hatayı belirtme’ olarak yazabiliriz.

taktıl: ‘Cinayet, öldürme’ anlamını taşır: “Harbi Umumî tehcir ve taktıl mesulleri arasında Mektebi Sultaninin yetiştirdiği bir fert yoktur, burası hür ve faziletli insanların menşeidir.” (RHK/Mİ, 112)

tarizat: “İleri gazetesi resmen mahkûm edilmeyen Cenap Şebabettin ve Süleyman Nazifin makalelerini neşrettiği vakit (Akşam) refikimiz tarizatı-

nı ayyuka çıkarmıştı.” (RHK/Mİ, 15) Anlamı ‘imalar, dolayısıyla söylenen sözler’dir.

tarzı tahrir: ‘Yazı biçimi, üslubu’ anlamındadır: “Galiba bu hususta kabahat bende değil, aleyhimde okuduğum gazetelerin tarzı tahririnde...ülfet hasıl oluyor.” (RHK/Mİ, 23)

tahsin: ‘Beğenme, takdir bildiren, aferin veya bravo’ anlamına gelmektedir: “Güya diğerlerinde bir meziyetin teslimi kendisinde bir noksan tevlit edecekmiş gibi bir küçük tahsin tebessümünü bile esirgiyor.” (HZU/MS, 15) Sözlüğümüzde yer almıyor.

taslit et-: Bu kelime de fiilli biçimi de TS’de bulunmuyor. Anlamı ‘mussallat olmak, sürekli tacizde bulunmak’ olarak verilebilir: “Fuzulî’nin saf ve samimî şiirine terceman olan o temiz lisanın üzerine sanat gibi, ziynet gibi iki belâyı taslit etmişler.” (HZU/MS, 12)

tebdili menfa: “Talât Paşa, zahir dört sene sonra kendisinden talep ettiğim lütfün bir tebdili menfi olduğunu düşünerek reddetmedi.” (RHK/Mİ, 70) Bu tamlamanın anlamı ‘sürgün yeri değişikliği’dir.

teb’it olun-: “Mektupçu bu tezkerenin müsveddesine ‘Sinoba teb’it olunan eşhas meyanında’ diye bir cümle sokmuştu.” (RHK/Mİ, 70) Anlamı ‘uzaklaştırma, uzağa sürme’dir. Ancak bu söz *Kamus-ı Türki*’de (s. 1198) (teb’id) olarak verilmiştir.

tebeddül-ü vükelâ: “Sadrâzam sulh konferansında çabalarken İstanbul’da bir tebeddül-ü vükelâ haberi fena tesir yapmaz mıydı?” (RHK/Mİ, 139) ‘Vekillerin değişikliği, bakanların değişmesi’ anlamındadır.

tecellüt: Kelimenin aslı (tecellüd)’dür (*Kamus-ı Türki*, s. 1199). ‘İnat etme, cesaret gösterme’ anlamındadır: “Vali, misli görülmemiş bir siyasî tecellüt gösterdi.” (RHK/Mİ, 70)

tecrübedide: “Arif olsaydım o gün, o saat şu memlekette artık bu şekil idare ve tecrübedide rical ile bir hükümet teşekkül edemeyeceğini anlardım.” (RHK/Mİ, 54) Anlamı ‘deneyimli, tecrübe görmüş’ olarak verilebilir.

teehhürat: ‘Gecikmeler’ anlamındadır: “Bu tetkik ve murakabe vazifesinin teehhürata sebebiyet vermemesi için bilhassa itina göstermek lâzımdır.” (RHK/Mİ, 168)

tegayyüp: Bu sözün aslı (tegayüp) (*Ahter-i Kebir*, TDK Yay., 2009, s. 986) olup ‘yitmek, kaybolmak’ anlamındadır: “Bir muharririn, velev ki tegayyüp ve firar maksadiyle de olsa, bir edip ve üstat ismini taşıyan vapura rükûbu herhalde meslek muhabbetini gösteren bir harekettir.” (RHK/Mİ, 22)

terspers geri dön-: Bu deymi Karay şöyle kullanıyor: “Bir ittihatçı, önüme dikilip kaşlarını çatsa, yahu, içimize sokulmak hakkım kendinde nasıl buluyorsun, diye sorsa, ters pers geri dönmekten gayri ne yapabilirdim?” (RHK/Mİ, 29) Bugün bu deymi (ters yüzü geri dönmek) olarak kullanıyoruz.

teşâür: ‘Şairlik’ anlamına gelen bu sözü de TS’de bulamıyoruz: “Artık teşâürden kendileri de nefret duymağa, bunları kendileri de gülünç bulmağa başlamışlardı.” (HZU/MS, 32)

tuğyan-ı miyah: “Bunun ehemmiyeti yok, fakat salhurde reisimiz bu (tuğyan-ı miyah) sahasında nasıl dayanacaktı?” (RHK/Mİ, 67) Bu tamlama, Karay tarafından ‘odada şemsiyelerden sızıp akan suların meyde getirdiği toplanma yeri’ şeklinde kullanılmıştır. ‘Suların toplanması’ anlamını taşır.

vafir: ‘Çok, bol’ anlamındadır: “Onlar, ekseriyetle, ufak tefek memuriyetlere muntazır, borç harç bekleşirlerken rüesa kaydı hayat şartıyla vafir maaşa konmuşlar.” (RHK/Mİ, 102)

vesatet: “Bir müddet sonra diğer bir işe de bittesadüf yine bu Nureddin Beyin delâleti, vesatetiyle girdim.” (RHK/Mİ, 32) Anlamı ‘araya girme, aracılık etmedir.

vesile-i hasene: ‘Güzel, iyi işler sebebi’ anlamına gelir. Örnek cümle için bk. **tahammül şiken**.

vezai fi adliye: ‘Adliyenin görevleri’ anlamındadır: “Hududu milli haricine çıkarılan kimselerin hududu milli dahilindeki neşriyatının mahiyetini tetkit ve takip, en mühim vezaifi adliye meyanına girmiştir.” (RHK/Mİ, 26)

yar-ı-can: Anlam olarak ‘can dostu, sadık dost’ diyebiliriz: “Bizim harbi umumiden evvel firkanın yar-ı-canı Sadık Beyin refik-i şefiki olarak tanıdığımız köylü Sıtkı Efendiye zaten bu defa hiç benzemiyordu.” (RHK/Mİ, 81)

zahib: “Şifrelerinde bu fikrin tatbikatından tafsilâtle bahsetmiş olduğuna zahibim.” (RHK/Mİ, 126) Anlamını ‘zannetme, düşünme’ olarak verememiz mümkündür.

zebunküşlük: Anlamı ‘güçsüz, aciz kişiye acımama, acımamayı sürdürmedir. Örnek cümle için bk. **tahtelhıfız**.

zevkiyap ol-: “O Yakup ki senelerce içtiğimiz su ayrı gitmezdi, ...pek eğlenerek oturur söyleşir, susar, okur, yazar, gezer, tozar, zevkiyap olurduk.” (RHK/Mİ, 197/198) ‘Zevkle dolu olmak, lezzet bulmak’ anlamı taşır.